

poikkesi mannereurooppalaisesta reaktiosta samalla tavalla, suhteellisen maltillisuutensa ja parlamentarismien perussääntöjen hyväksymisensä takia.

50 Suomen Suojelusliitto ja Lapuan liike, s. 7. Ks. myös Suomen Suojelusliiton kokoelmassa olevaa kirjeenvaihtoa EICDI:n johtajan J.L. Aubertin ja useiden jäsenjärjestöjen kanssa. Kirjeenvaihtoa ei ole ollenkaan englanniksi. Suomen Suojelusliiton kokoelma, kansio 11, Suomen Kansallisarkisto, Helsinki.

KARI KOSKELA

Jedem das Seine – Buchenwaldin punainen vankihallinto

Filosofian maisteri Kari Koskela käsittelee artikkelissaan Buchenwaldin keskitysleirin itsehallintoa, sen hierarkkisia suhteita ja leiriin vangittujen kommunistien asemaa. Hän sivuaa myös myyttiä, jonka DDR:n historiankirjoitus leiristä rakensi.

■ Saksalaisen ”sosialistisen historiatietouden” virallinen historia päättyi DDR:n myötä. Yksi tämän historiakuvan pilareista oli Buchenwaldin keskitysleirin historia.¹ Vuonna 1992 saksalainen erityiskomitea, joka oli pohtinut leirin yhteyteen DDR:n vuonna 1958 perustaman museon (”Buchenwald Mahn- und Gedenkstätte”) tulevaisuutta tiivistä Itä-Saksassa viljellyn leirihistorian vinoutumat neljään kohtaan, jotka nyt yhdistyneen Saksan historiikkeissa oli pyrittävä oikaisemaan.

Ensimmäiseksi olisi kerrottava Speziallager 2:sta, venäläisten vankileiristä Buchen-

waldissa vuosina 1945–50: tästä DDR:ssä vaiettiin.² Toiseksi olisi käsiteltävä leiristä evakuoitujen ja sieltä muille leireille kuljetettujen noin 240 000 ihmisen kohtaloa: DDR:ssä keskityttiin leirissä pysyneiden kommunistivankien vaiheisiin. Kolmanneksi olisi käsiteltävä kansallissosialismia (ja SS-järjestöä) nimenomaisesti rasismien ruumiillistumana: DDR:ssä se teoretisoitiin kohti sosialismia kehittyvän kapitalismin erityiseksi vaiheeksi, ja neljänneksi olisi purettava myytti urhoollisista kommunistitaistelijoista leirin vapauttajina: tässä sankaritarinassa Yhdysvaltain kolmannen armeijakunnan ratkaiseva osuus sivuutettiin. Vankien aktivismista johdettiin suora kehityslinja DDR:ään, ja ex-buchenwaldilaiset nostettiin moraaliseksi esikuvaksi uudelle Saksalle.³

Buchenwaldin keskitysleiri perustettiin vuonna 1937 lähelle Weimaria, Thüringenin osavaltioon.⁴ Leirin hallinto perustui 1933 perustettuun Dachauin leiriin.⁵ Vankien itsehallinto,⁶ hierarkkia vankien keskuu-

1 Buchenwaldista ja DDR:stä *Manfred Overesch*, Buchenwald und die DDR: oder die Suche nach Selbstlegitimation (Köln 1995).

2 Aiheesta on ilmestynyt ainakin *Bodo Ritscher*, Speziallager Nr. 2 Buchenwald. Zur Geschichte des Lagers Buchenwald 1945 bis 1950 (Weimar 1993).

3 Der ”Gesäuberte” Antifaschismus: die SED und die roten Kapos von Buchenwald; Dokumente. Julk. Lutz Niethammer (Berlin 1994), s. 23[Antifaschismus].

4 NSDAP kannatus oli Thüringenissä ollut keskimääräistä vahvempaa. *Jens Schley*, Nachbar Buchenwald. Die Stadt Weimar und ihr Konzentrationslager 1937–1945 (Köln 1999), s. 11–27; 1930-luvun lopussa leirien (maantieteellinenkin) uudelleenorganisointi oli lopussa: Dachau sijaitsi Etelä-Saksassa, Buchenwald keskisessä ja Sachsenhausen Pohjois-Saksassa. *Eugen Kogon*, Der SS-Staat. Das System der Deutschen Konzentrationslager (Frankfurt am Main 1948, 1946), s. 40.

5 Dachauin komendantti oli Theodor Eicke. Hän loi leireille hallinnon, rankaisumenetelmät ja vartioston ohjesäännöt. Anatomie der SS-Staates II. Hans Buchheim, Martin Broszat, Hans-Adolf Jacobsen, Helmut Krausnick, (Freiburg 1965), s. 56–97; Eicke oli yksi Ernst Röhmien murhaajista. Myöhemmin Eickestä tuli SS-Totenkopffdivisioonan komentaja. Hän katosi Venäjällä 1943. *Tom Segev*, Soldiers of Evil, The Commandants of the Nazi Concentration Camps (Berkeley 1991, 1987), s. 96–125.

6 Itsehallintoa käytettiin ankaruudeltaan muodollisesti eri asteisissa työleireissä. SS:n sodanaikaiset luumyllyt, kuolemanleirit, kuten esimerkiksi Treblinka Auschwitzissa olivat olemassa murhaamista varten. *Kogon*, 1948, s. 43.

nessa jakoi vankeja ja vähensi koordinoitun vastarinnan mahdollisuutta. Buchenwaldin itsehallinnosta vastasi leirissä salaisesti toiminut KPD.⁷ Käytännössä saksalaiset kommunistit päättivät vankien elämästä ja kuolemasta. Hintana oli yhteistyö SS:n kanssa.⁸

Lännessä kritiikkiä punaisia kapoja kohtaan julkaistiin heti sodan jälkeen: tilintekoa sotarikollisten kanssa ei helpottanut kiristynyt kylmä sota.⁹ Lännessä keskitysleirijä koskeva historiankirjoitus oli yleisluonteista: SS kuvattiin demonisena, täysin Saksan muusta yhteiskunnasta irrallisena järjestönä. DDR puolestaan julisti olevansa uusi Saksa vailla Hitlerin valtakauden jäänteitä. Idässä julkaistiin vain puolueen oikeaksi hyväksymää Buchenwald-historia. Esimerkiksi Buchenwaldissa seitsemän vuotta vietäneen itävaltalaisen, Eugen Kogonin pioneeriteos, *Der SS-Staat* (1946) oli DDR:ssä kielletty, vaikka Kogon itse oli ollut yhteistyössä kommunistien johtaman leirikomitean kanssa. Buchenwaldin puhdistetusta historiasta tuli osa identiteettiä, jolle DDR rakentui.¹⁰

1990-luvun alussa löytyi SED:n keskusarkistosta pöytäkirjoja, jotka kertovat puolueen kuulustelleen Buchenwaldin luottovankkeja. Pääsyytettyinä oli entinen leirinvanhin, vankisairaalan kapo ja tutkimuksen aikana Thüringenin osavaltion sisäministeri Ernst Busse (1897–1952). Nämä tutkimukset eivät johtaneet oikeustoimiin. Helmikuussa 1951 Berliinissä istunut venäläinen sotarikosoikeus tuomitsi Bussen ja entisen leirinvanhimman ja rakennusyksikön kapon, sittemmin mm Thüringenin poliisipäällikkön, Erich Reschken (1902–80) elinkautiseen vankeuteen. Molemmat vietiin Neuvostoliittoon. Busse kuoli Workutassa, Siperiassa kesällä 1952. Reschke palasi 1955 DDR:ään kattilasepäksi. Hänet rehabilitoitiin 1965.¹¹

Stalinin kuoltua Buchenwaldin punaiset kapot palasivat poliittisesta paitsiosta DDR:n hallintoon. Heistä tuli valtiokoneiston kakkosketjua. He ylläpitivät myyttiä kommunistien puhtaasta sankaruudesta Buchenwaldissa.¹² Marxismi-leninismien mukaan kommunistikaaderissa kiteytyy dialektis-materialistinen, ihmistahdosta riippumaton

historia. Aito kaaderi toteuttaa ihmiskunnan historiallisen kehityksen lakeja. Saksan historiassa tämän kehityksen päätepiste oli ollut Saksan Demokraattinen Tasavalta. DDR:n historian punaisessa langassa ei ollut korruptiota eikä oman edun tavoittelua. Siksi Buchenwaldin punaisten kapojen todellinen historia oli hylättävä teorian ja tulleisuuden vastaisena.

Paikka hakaristin varjossa

Buchenwaldissa salaisesti toimineessa KPD:ssa oli aktiivisia sisäpiiriläisiä noin kahdeksankymmentä henkeä. Walter Bartel (1904–92), myöhemmin Humboldtin yliopiston historian professori kutsui leiriä sosialismin kouluksi, ”Schule des Sozialismus”.¹³ Tällä hän viittasi toisaalta kommunistien hyvin organisoituun toimintaan ja toisaalta buchenwaldilaisten myöhempään verkostoon itävyöhykkeellä ja DDR:ssä.

Vankien kannalta leirin itsehallinto on näyttänyt vähintäänkin ristiriitaiselta.

7 Leirissä oli 1800 saksalaista vankia huhtikuussa 1945. Poliittisten joukossa he olivat enemmistö, mutta koko leirissä pieni vähemmistö. Vankimäärä oli suurimmillaan yli 50 000, 136 alaleiriä mukaan lukien yli 80 000. The Buchenwald Report. Toim. David A. Hackett (Oxford 1995), s. 8[Report].

8 Antifaschismus, s. 16.

9 Vuoteen 1983 mennessä länsiliittoutuneilla ja länsisaksalaisilla oikeustuimilla oli ollut noin 88 000 eri sotarikostapausta. Jutuissa oli annettu tuomioita ilman vetoomusoikeutta 6 456 tapauksessa. Vapauttavia päätöksiä luettiin 79 638 kertaa. War Crimes, War Criminals and War Crime Trials. An Annotated Bibliography and Source Book. Toim. Norman E. Tutorow (London 1986), s. 5–8; ensimmäinen Buchenwaldia käsitellyt sotarikosoikeudenkäynti oli amerikkalaisten järjestämä. Amerikkalaiset olivat vanginneet Buchenwaldin rikoksista 793 ihmistä. Oikeus istui Dachausssa vuonna 1947 ja antoi 22 kuolematuomiota, joista yhdeksän pantiin täytäntöön. Yhtä lukuun ottamatta kaikki vankeuteen tuomitut olivat vapaana 1950-luvun puolivälissä. Saksalaisten keskuudessa armahduksia pidettiin 1950-luvulla oikeudenmukaisina: syytetyillä oli sukulaisia, ystäviä ja tuttavuuksia, jotka tiesivät syytetyt ”hyväksi ihmiseksi”. Konzentrationslager Buchenwald 1937–1945. Begleitband zur ständigen historischen Ausstellung. Julk. der Gedenkstätte Buchenwald (Göttingen 1999), s. 254–255 [Buchenwald 1999].

10 Buchenwald 1999, s. 11–14; Saksojen kolmatta valtakuntaa koskevasta historiankirjoituksesta *Seppo Henttilä*, Jaettu Saksa, jaettu historia. Kylmä historiasota 1945–1990 (Historiallisia tutkimuksia 183, Helsinki 1994), s. 250–279.

11 Antifaschismus, s. 11, 14–15, 513.

12 Antifaschismus, s. 16, 26.

13 Antifaschismus, s. 27.

Dachausssa kolmikymmenluvun alussa, kun vangit olivat vielä kaikki saksalaisia vasemmistolaisia, käytiin vankien keskuudessa keskustelua itsehallinnosta. Karkeasti määrittäen sosiaalidemokraatit suhtautuivat itsehallintoon torjuvasti ja kommunistit myönteisesti. Vähemmistönä olleet sosiaalidemokraatit olivat tottuneet julkiseen toimintaan, parlamentarismiin, kun taas kommunistien poliittinen elämäntunto nousi salaisista organisaatioista, leninistisestä etujoukko-ajattelusta. Heidän joukossaan oli myös enemmän SS:lle tarpeellisia ammattitaitoisia työmiehiä. Useilla kommunisteilla poliittinen toiminta oli merkinnyt väkivaltaisia yhteenottoja kaduilla SA-joukkojen kanssa. He olivat tottuneet käskyihin, kuriin ja autoritaariisiin ihmissuhteisiin. He uskoivat itsehallinnon tuomaan hyötyyn, mahdollisuuden säädellä ja suunnata leirijärjestelmän väkivaltaa omien, so. Saksan työväenluokan parhaimmiston suojaamiseksi.¹⁴

Leirin komendantti vuoden 1941 loppuun oli Karl Koch.¹⁵ Itsekin pikkurikoksia aikoinaan puuhastelleena hän aluksi suosi ns. vihreitä, rikollisiksi merkittyjä.¹⁶ Leirin taloudelliselle toiminnalle siitä oli haittaa. Vihreiden julmuus, huono organisaatiokyky ja työkohteissa tarvittavan ammattitaidon puute sotkivat hallintoa. Toisaalta vihreät rikolliset lohkaisivat Kochin himoamasta vankien omaisuudesta liian suuren kakun. Kesästä 1938 lähtien leirinvanhimmat olivat kommunisteja. Vähitellen he alkoivat saada omia miehiään yhä enemmän keskeisille paikoille. Leirissä toimiva KPD ei tuohon aikaan ollut yhtenäinen, ja avainpaikoilla toimivien vankien valvonta oli vielä heikkoa. Kapoilla saattoi olla yhteyksiä rikolliisiin tai he eivät olleet riittävän kuuliaisina puolueelle.¹⁷

KPD:n strategian peruspiirre oli, että puolueen keskeiset kaaderit ja leirin johtavat kapot olivat eri vankeja. KPD:n merkittävimmät johtajat leirissä olivat entinen Hamburger Volkszeitungin toimittaja Harry Kuhn (1900–73), Ernst Busse, Albert Kunz (1896–1945) ja Walter Bartel (1904–92). Busse oli valittu Reichstagiin vuonna 1932, Kunz Preussin parlamenttiin. Kunz ja Bartel olivat käyneet Leninkoulun Moskovas-

sa, ja Kunz oli ollut keskeinen hahmo Berliinin puoluekoneistossa. Heistä vain Busseella oli samanaikaisesti näkyvä asema leirin toiminnassa. Hän oli vuoden 1942 alusta vankisairaalan kapo.¹⁸

Vankihierarkiassa oli kolme tasoa. Ylimpänä olivat leirinvanhimmat, joita oli yleensä kolme, keskeisimmät kapot, tärkeimmät tupapalvelijat ja parakkivanhimmat. He olivat kaikki saksalaisia. He nukkuivat oikeissa vuoteissa, käyttivät jopa siviilivaatteita eikä heidän ravinnostaan puuttunut mitään. Keskeisiin kuuluivat muut tupapalvelijat, työkohteiden etumiehet, kirjurit, ja mm. vankisairaalassa työskentelevät vangit, kapot ja parakkivanhimmat. He olivat enimmäkseen saksalaisia. Leirin suuri enemmistö sai ”normaalit” ruoka-annokset, se työskenteli viikottain jopa 90 tuntia, nukkui ahtaasti kyl-

14 Antifaschismus, s. 29–30; *Benedict Kautsky*, Teufel und Verdante. Erfahrungen und Erkenntnisse aus sieben Jahren in deutschen Konzentrationslagern (Zürich 1946), s. 129–130, 134.

15 Karl Otto Koch oli korruptoitunut Himmlerin suosikki, jonka tähti putosi sotaonnen myötä. Koch vaurastui juutalaisilta varastamallaan omaisuudella. Himmler hylkäsi hänet, ja SS:n oma tuomioistuim tuomitsi kuolemaan. Hänet ammuttiin Buchenwaldissa muutama päivä ennen amerikkalaisten tuloa. Hänen vaimonsa oli aikoinaan suurta julkisuutta aiheuttanut Ilse Koch, jota syytettiin seksuaalisista perversioista, murhista ja lampunvarjostimien ja kirjakansien valmistutamisesta tatuoidusta ihmisihosta. Ilse Koch hirtti itsensä vankeudessa 1967. *Arthur L. Smith*, Die Hexe von Buchenwald. Der Fall Ilse Koch (Köln 1995, 1983); ”itäksalainen” käsitys Ilse Kochista *Pierre Durand*, Die Bestie von Buchenwald (Berlin 1986, 1982); saksalaisten oikeudenkäynnistä Ilse Kochia vastaan, *Justiz und NS-Verbrechen VIII* (Amsterdam 1972), s. 30–137.

16 Poliittisten vankien piti käyttää punaista kolmiota, ”rikollisten” vihreää, ”epäsosiaalisilla” oli musta kolmio, Jehovan todistajilla violetti, romaneilla ruskea ja homoseksuaaleilla vaaleanpunainen. Juutalaisilla Daavidin tähden alempi kolmio oli keltainen, päällimmäinen väri oli jokin edellisistä. Kirjain kolmiossa kertoi kansallisuuden, Buchenwald 1999, s. 62; Report, s. 29–31, *Kogon* 1948, s. 46–52; leirin ensimmäinen leirinvanhin oli entinen SA-iskuryhmän johtaja Hubert Richter; toinen oli ”ammattirikollinen” Paul Henning. Richter oli brutaali murhaaja, joka naureskeli omille nokkeluuksilleen. Yksi miehen mielilauseita oli: ”Wir sind nicht mehr im Lande der Dichter und Denker, sonder im Lande der Richter und Henker!”, *Kogon* 1948, s. 5. 17 *Kogon* 1948, s. 65; Antifaschismus, s. 31–32.

18 Antifaschismus, s. 33, 36, 493, 496, 508–509; Buchenwald, Mahnung und Verpflichtung, Dokumente und Berichte, Vierte, völlig neue bearbeitete Auflage (Berlin 1983), s. 753, 756[BuMaVe].

kimyyryssä, viisikin miestä samalla laverilla, eli likaisissa vaatteissa, aliravittuina ja syöpäläisiä kuhisten.¹⁹

KPD:n kolme tärkeintä orgaania leirin hallinnossa olivat työtilastotoimisto (Arbeitsstatistik), vankisairaala (Häftlingskrankenbau) ja leiripoliisi (Lagerschutz).²⁰ Lähes yhtä tärkeitä olivat ruuanjakelusta vastaava tupapalvelu (Stubedienst) ja omaisuustoimisto (Effektenkammer).

Omaisuustoimistoon uusien vankien piti luovuttaa henkilökohtaiset tavaransa. Elin-tarpeet ja tupakat hävisivät sille tielleen, rahan suhteen toimisto oli tarkka: sille kun ei leirissä ollut käyttöä. Stubedienst jakoi ruoka-annokset yleensä oikeudenmukaisesti, mutta oleellista olikin ylijäämäruoka, jota oli aina. Se jaettiin omien kesken. Ravinnonjakelua saatettiin käyttää myös aseena vankien sisäisissä kiistoissa. Vankisairaala (vuodesta 1938, perustettu ehkäisemään kulkutauteja, jotka saattoivat uhata SS:ää ja siviiliväestöäkin) oli kommunistivankien piiloutumis- ja lepopaikka. Aidosti sairaiden vankien hoito jäi toissijaiseksi tehtäväksi. Monet siellä palvelevat luottovangit eivät tienneet mitään sairaanhoidosta: tärkeämpää oli poliittinen luotettavuus. Vähäiset lääkkeet varattiin eliitille. Sairaalaa käytettiin myös eliminoitaessa punaisille vaarallisia vankeja. Vankisairaalan kapo valitsi SS:n haluaman vankimäärän lääketieteellisiin kokeisiin.

Työtilastotoimisto päätti siitä, ketkä vangit lähetettiin mihinkin työkohteeseen. Rasakas työkomennus saattoi merkitä kuolemaa. Tilastotoimiston tehtäviin kuului valita evakuoitavaksi määrätty ryhmät. Tilastotoimisto ja vankisairaala olivat oivia aseita suojeltaessa vankeja SS:ltä tai muilta vangeilta: vanki saatettiin esimerkiksi tilastoida kuolleeksi ja hän eli leirissä uuden henkilöllisyyden turvin.

Leiripoliisi vastasi SS:n antamien käskyjen noudattamisesta. Sen perustaminen 1942 vahvisti KPD:tä, ja samalla vähensi SS:n läsnäoloa leirissä.²¹

Vankisota

Hitlerin ja Stalinin liitto vei KPD:n ideologiseen kriisiin. Kansanrintamataktiikkaankin

saksalaiset kommunistit olivat suhtautuneet perinteisesti epäilevästi. Monet Buchenwaldin kommunisteista olivat joutuneet vankilaan jo ennen kuin Komintern 1935 oli reivannut kurssiaan. He uskoivat yhä taistelun sosiaalifasisteja ja fasisteja vastaan olevan yhtä tärkeää: oli pyrittävä Neuvosto-Saksaan eikä yhteistyöhön sosiaalidemokraattien tai oikeistoryhmien kanssa. Tuskaa lisäsivät vielä saksalaisten emigranttikommunistien tuomat tiedot puhdistuksista Neuvostoliitossa. Kommunistit olivat eristäytyneitä muista vangeista ja tässä vaiheessa vielä sisäisesti epäyhtenäisiä, koska he tulivat eri puolilta Saksaa. Luottoasemien valtaaminen ei ollut KPD:ltä sodan ensivuosiin tarkasti suunniteltua vaan ristiriitaista ja sattumien täyttämää toimintaa. SS:n tarjoama tilaisuus avasi mahdollisuuden parantaa omaa asemaa. Perusteluna oli koko leirin hyöty. Vasta vuodesta 1943 leirin KPD hakeutui yhteistyöhön muiden poliittisten ryhmien kanssa. Vuonna 1944 perustettiin sekä Kansanrintamakomitea (*Volksfrontkomitee*), jossa oli mukana myös SPD:n ja Zentrumien jäseniä että Kansainvälinen leirikomitea (*International Lagerkomitee*), joka pyrki koordinoimaan toimintaa Saksan tappion lähestyessä.²²

Saksan hyökkäys Neuvostoliittoon helpotti kommunistien elämää ideologisesti, mutta leirissä ongelmat lisääntyivät. Lokakuussa 1941 SS murhasi niskalaukauksin 8 000 venäläistä sotavankia, leirissä aloitettiin lääketieteellisiä kokeiluja, sen kautta vietiin kehitysvammaisia murhattavaksi ja vuonna 1942 suurin osa leirin juutalaisista vietiin Auschwitziin. Lisäksi osa Kochin jälkeen leirille tulleista uusista SS-upseereista suosi mieluummin vihreitä kuin punaisia.²³

Vuonna 1941 SS syrjäytti Bussen, ja leirinvanhimmaksi tuli ei-poliittinen Josef Ohles. Hänen johdollaan 76 vihreää vankia alkoivat toimia suunnitelmallisesti. He käyttivät hyväkseen kommunistien heikkoja kohtia, politiikkaa ja itärintamaa. KPD:llä oli leirissä salainen radiovastaanotin, mutta kommunistijohto salasi itärintaman uutiset jäseniltään. Ohles hankki vihreillekin radion ja alkoi levittää leiriin Moskovassa syyskuusta 1941 toimineen emigranttikommu-

nisten radioaseman uutisia ja iskulauseita. Tiedonjanoiset rivikommunistit menivät lankaan ja kertoivat uutisia eteenpäin, kunnes vihreät antoivat heidät ilmi. SS vertasi levitettyjä uutisia Moskovon lähettämiin. Lopputulos todisti, että leirin kommunistit kuuntelivat vihollisradiota ja levittivät sen antamia tietoja. 48 kommunistikapoa lähetettiin maaliskuussa 1942 rangaistustyöskikköön, kivimurskaamolle. Kuntz suljettiin leirin selliin. Hänet murhattiin vuonna 1945. Busse oli työyksikköön lähetettävien joukossa, mutta SS-lääkäri Valdemar Hoven siirsi hänet sairaalan kapoksi Walter Krämerin (1892–1941) tilalle. Kommunisteille jäi kuitenkin vielä vaikutusvaltaa: uuden komendantti Herman Pisterin²⁴ (1885–1948) henkilökohtainen parturi oli kommunisti ja mm. molemmat alemmat leirinvanhimmat.²⁵

Kesäkuussa 1942 parturi Franz Eichorn sai Pisterin uskomaan Ohlesin olevan tottelemattoman ja omavaltaisen. Pister määräsi miehen rangaistustyöskikköön, jossa hänet heti seuraavana päivänä murhattiin. Pister nimitti leirinvanhimmaksi kommunisteille suosiollisen, ei-poliittisen Fritz Wolf- fin. Kesäkuun lopussa rangaistuskompaniassa ei enää ollut kommunisteja: sinne päätyivät kaikki Ohlesin kannattajat. KPD aloitti riveissään puhdistuksen: ryhmäkunnat kiellettiin, kaikki voimat keskitettiin hankittujen asemien säilyttämiseen. KPD erotti epäluotettavana toisen leirinvanhimman Hans Bechertin (1899–1943): hänet murhattiin sairaalassa maaliskuussa. Kesäkuussa 1943 oli Wolffin aika täysi. KPD sai SS:n uskomaan, että Wolffilla oli homoseksuaalisia suhteita puolalaisten vankien kanssa. Erich Reschke nousi ensimmäiseksi leirinvanhimmaksi, vuotta myöhemmin Hans Eiden (1901–50). Vankisodan jälkeen KPD:n linja tiukentui: se keskittyi yhä enemmän omien suojelemiseen, se liittoutui muiden maiden kommunistien kanssa, paransi heidän olojaan ja pikkuleiriä²⁶ lukuun ottamatta myös leirin oloja yleensä.²⁷

Reschken noustua leirin vanhimmaksi ja kurin tiukentuessa myös etuoikeudet kasvoivat. Esimerkiksi Ernst Bussen ei tarvinnut osallistua piinaaviin nimenhuutoihin Appelpplatzilla, hänellä oli oma huone, hän

saattoi peseytyä päivittäin, syntymäpäiväänsä hän vietti lahjojen, oluen ja snapsin kera. Monien kapojen asema ei siviilissä taloudellisesti koskaan ollut yltänyt sille tasolle kuin leirissä. Vuonna 1943 Buchenwaldiin perustettiin bordelli, johon tuotiin Ravensbrückin leiristä naisia. ”Oikeus” bordelliin oli vain saksalaisilla: KPD oli kieltänyt jäseniltään vierailut.²⁸

Viimeinen kevät

Amerikkalaiset valtasivat 5.4.1945 Ohrdrufin, Buchenwaldin alaleirin. Leirissä lojui 3 000 SS:ltä polttamatta jäänyttä ruumista. Tusinan verran piiloutuneita vankeja oli elossa. 8 900 Ohrdrufista evakuoitua vankia saapui 40 km:n päähän Buchenwaldiin 7.4. Tuhat oli jäänyt matkan varrelle. Marsilla pysähtynyt vanki ammuttiin heti tai pa-

19 *Kautsky* 1946, s. 159–169. Buchenwald 1999, s. 99–103.

20 *H. G. Adler*, Selbstverwaltung und Widerstand in den Konzentrationslagern oder SS. Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 8, 1960, s. 225–226; Buchenwald 1999, s. 146–147.

21 *Christopher Burney*, The Dungeon Democracy (London 1945), s. 11–14, 22–34; Buchenwald 1999, s. 146–147; Antifaschismus, s. 53; myös *Report*, s. 210–217, 257–259, 267–270; leiriin saapuvien poliittisten kohtelusta *Walter Poller*, Arztschreiber in Buchenwald, Bericht des Häftlings 996 aus Block 39 (Hamburg 1946), s. 20–36.

22 Antifaschismus, s. 34–38; BuMaVe, 747; Buchenwald 1999, s. 213–214.

23 Antifaschismus, s. 38–39.

24 Amerikkalaiset vangitsivat Pisterin 1945, hän sai kuolemantuomion 1947 ja kuoli vankeudessa sydänkohtaukseen 1948. Buchenwald 1999, s. 43.

25 Antifaschismus, s. 39–40; myöhemmin siirto sairaalaan juuri tuolloin oli piinallista Busselle. *Walter Krämer*, Reichstagin jäsen vuodelta 1932 murhattiin samana syksynä, *ibidem.*; Waldemar Hoven tuomittiin Nürnbergissä kuolemaan ja hirtettiin 1948. Buchenwald 1999, s. 308.

26 Kleine Lager sijaitti pääleirin parakkien pohjoispuolella. Piikkilanka-aita erotti sen muusta leiristä. Jo kristalliyön jälkeen SS oli tarvinnut ”suljettuja”, väliaikaisia osastoja leirissä. Vuodesta 1943 pikkuleiristä tuli pysyvä. Siellä ei ollut puhdasta juomavettä, ei kunnollisia käymälöitä, asuntoina oli Wehrmachtin ikkunattomia hevosalleja ja sotilasteltoja. Tallit oli suunniteltu 50 hevoselle. Pahimmillaan yhdessä tallissa asui lähes 2 000 ihmistä, pääasiassa juutalaisia. Talleista lopui happi, sairaut makasivat ulosteissaan, ahtaus oli sietämätöntä. Buchenwald 1999, s. 149–151; *Report*, s. 271–278, 316–318.

27 Antifaschismus, s. 40–42, 46–47, 58; Buchenwald 1999, s. 146; *Report*, s. 256–257, 267–268.

28 Antifaschismus, s. 48.

mautettiin nuijaniskulla kuoliaaksi, aivan kuin sodan lopputulos olisi lisännyt vartijoiden kiihkoa. Weimarista Buchenwaldiin johtavalla, kahdeksan kilometriä pitkällä tieosuudella vankien kimppuun oli kivin ja kepein hyökännyt raivopäisiä nuorukaisia Hitlerjugendista.²⁹

Buchenwaldin ravintotilanne oli hirvittävä. Talvella Auschwitzistä ja Gross-Rosenista evakuoituiden pakkasen polttamat ja nälän kalvat vangit olivat ylikansoittaneet leirin. Osa vangeista ei erottanut unta valveilolaolosta. Heistä nälkä oli kaivanut jokaisen luunsolmun ja nivelkuopan näkyviin. Vankislangissa näitä itsekseen mumisevia aaveita kutsuttiin muslimeiksi, muselmännereiksi.³⁰

Samalla kun Buchenwaldiin saapui vankeja alaleireistä, Pister oli aloittanut evakuoinnin. Juutalaiset olivat lähtölistalla ensimmäisenä. Pister yritti myös vangita leirin johtavat poliittiset vangit, mutta International Lagerkomitee piilotti heidät. Idästä tulleiden vankien kokemuksista vangit tiesivät, että evakuointi merkitsi kuolemaa. Vankikomitea pelasi aikaa: toisaalla SS:n antamien käskyjen toteuttamisessa viivyteltiin tai niistä kertakaikkiaan kieltäydyttiin; toisaalla komitea antoi vastarinnatta SS:n evakuoida leiristä juutalaisia, venäläisiä ja muita kansallisuuksia tai vankeja, joihin se ei poliittisesti luottanut. Aseellinen vastarinta³¹ olisi ilmeisesti merkinnyt verilöylyä leirissä. Epäilemättä vastarinnasta luopuminen³² oli helpompaa niille, joita ei uhannut välitön evakuoiminen.

Ennen kaikkea evakuointia jarrutti kuitenkin amerikkalaisten eteneminen, ilmaherruus ja tukkeutuvat tiet. Kuolemanmarsseille lähti Buchenwaldista ja sen kommandoista noin 38 000 ihmistä, enimmäkseen juutalaisia, puolalaisia ja venäläisiä. Heistä kolmannes menehtyi. Huhtikuun yhdestoista leirissä oli 21 000 ihmistä. Osa vangeista makasi pikkuleirissä mudassa ja omassa ulostuksessaan taivasta lasittuneesti tuijotaen.³³

Gustloffin asetetaan kapo Bruno Falkenburg oli yöllä 10.4. ollut sisäpalvelussa leirin vankilassa. Selleissä oli 24 vankia, pääasiassa venäläisiä ja hollantilaisia. Yöl-

lä Falkenburg oli kuullut selliinsä tukahtuneita huutoja, kolinaa, jysähdyksiä ja korinaa. Aamulla Falkenburgin käskettiin siivota sellit. Lattiat ja seinät olivat veren tahrimat. Pesuhuoneen viemärialtaassa lojui verisiä käsirautoja, joihin oli jäänyt lihan ja ihon riekaleita. Varastohuoneessa riippui verta tippuvia köysiä. Pesuhuoneeseen jätetyt vartijoiden alusvaatteet ja sukat olivat imeneet itsensä verta täyteen. Viimeisenä yönä hirtettiin leirissä kuusitoista SS-sotilasta maanpetturina. He olivat osoittaneet pakohalunsa liian avoimesti.³⁴

Keskipäivällä huhtikuun yhdestoista leirin sireeni ulvoi varoituksen lähestyvistä vihollisen panssareista. SS-joukot alkoivat lähteä. Tuntia myöhemmin amerikkalaisia panssareita liikkui muutaman kilometrin päässä, Hottelstedtin kylän luona. Kello 14 leirin ohi marssi SS:n reservikomppania rintaman suuntaan, mutta se kääntyi kohti itää. Pian tämän jälkeen valvontatornien vartijatkin alkoivat siirtyä metsän suojiin. Hieman ennen kolmea muutamia vankeja nousi tyhjän pääportin torniin ja miehitti siellä olevan konekiväärin. Heti tämän jälkeen tuli leirinvanhin Hans Eiden paikalle ja nosti hakaristolipun tilalle salkoon valkoisen lipun. Leiriaukio täyttyi juoksevista vangeista. Englannin vastavakoilun kapteeni Christopher Burney katseli parakki 50:n ikkunas- ta, kuinka aseistautuneet vangit ryntäsivät vartijoiden vetäytyttyä vankileirin päätorniin. Burney piti joidenkin vankien harrastamaa sotilaallista pokkurointia naurettavana kommunistien järjestämänä teatterina. Vangit hakivat SS-asevarastosta lisää aseita. Jotkut räiskyttelivät aseitaan villisti taivaalle. Iltaan mennessä oli vangittu kymmeniä vastarintaan haluttomia SS-vartijoita. Omia oli menehtynyt kaksi. He olivat kuolleet vanhingonlaukauksiin tungoksessa vankien rynnäköidessä portille.³⁵

Samana iltapäivänä saapuivat leiriin Yhdysvaltain 3. armeijakunnan 4.stä divisioonasta luutnantti Emmanuel Desard ja kersantti Paul Bodot sekä toisaalla tiedusteluosastolta siviili Egon Fleck ja vastavakoilun luutnantti Edward Tenenbaum. Molemmat ryhmät kohtasivat tahollaan aseistettuja vankeja etsimässä leiristä paenneita SS-miehiä.

Desardin ja Bodon kohtaamaa vankiryhmää johti belgialainen Leopold Hansen. Hansen nousi jeeppiin, ja kaikki kolme ajoivat leiriin. Pääportilla hän alkoi huutaa ja viittoilla: ”Amerikkalaiset! Mutta ensimmäinen on ranskalainen!”. Ehkä jo sitä ennen olivat leiriin saapuneet Fleck ja Tenenbaum. Heidätkin otettiin villisti vastaan. He viettivät yön parakki 50:ssä (entisessä pilkkukuumekolaboratoriossa). Aamulla leirin torvisoittokunta ja tuhannet ulkopuolelle hurraavat vangit herättivät heidät.³⁶

Vapautettu leiri

SS:n paettua leiristä lähiseudun väestö oli peloissaan. Leirikomitea organisoï SS:n ruokavarastojen etsintöjä, retkiä oli tehty kuorma-autoin jopa Jenaan ja Erfurtiin saakka. Paikallisten saksalaisten keskuudessa kierteli runsaasti huhuja ryöstöretkistä ja raiskauksista. Tämöisiin uutisiin uskoi mielusti Hitlerkin. Hän julisti bunkkeristaan, ettei ainuttakaan leiriä enää luovutettaisi viholliselle vankeineen.³⁷ Todellisuudessa leirikomitean onnistui estää suurimittainen ryöstely. Saksalainen sosialidemokraatti Ernst Thape³⁸ (1892–1985) muistaa vain joidenkin venäläisten ja puolalaisten kulkeeneen ryöstöretkillä lähiseudulla. Se johtui hänen mukaansa siitä, että KPD ei uskaltanut puuttua venäläisten tekemisiin.³⁹

SS-vartijoita löytyi leirin ympäristöstä jatkuvasti. 19-vuotias amerikkalainen sotilas Harry Herder Jr. seurasi, kuinka yhtä heistä vietiin leirin selliin. Siellä kyynelehtivän miehen piti sitoa köyteen silmukka, nousta huoneessa olevalle pöydälle ja kiinnittää köysi katossa olevaan kiinnikkeeseen. Sitten miehen käskettiin pujottaa silmukka kaulaansa ja vetää köysi tiukalle. Tämän jälkeen hänen kätensä sidottiin. Miehet ryhtyivät liikuttamaan pöytää. Kohta SS-mies seisoi pöydän reunalla. Paksu köysi kaulassaan hän ei kyennyt katsomaan alaspäin. Miesjoukko kehotti häntä hyppäämään. Lopulta hän hyppäsi. Juuri, kun hänen painonsa oli siirtymässä köyteen, miehet ottivat hänestä kiinni. Sitten hänet nostettiin pöydälle uudestaan. Toista kertaa häntä ei otettu vastaan. SS-mies kuristui sätkien ja heiluen.⁴⁰

Leirissä riitti ongelmia: SS oli tuhonnut vesipumput, viemärit olivat tukkeutuneet, virtsaa ja jätöksiä lillui kaikkialla. Thapen mukaan erityisesti venäläiset ja puolalaiset kyykkivät takamus paljaina kulkureittien

29 *Kogon* 1948, s. 327–328; BuMaVe, s. 246, 750; *Report*, s. 99, 115, 327, 354; Buchenwald 1999, s. 183, 227; Himmler oli käskenyt Ohrdrufin vangit evakuoitavaksi Buchenwaldiin ja heikot surmattavaksi. Hän oli painottanut, ettei juutalaisia saanut vanhingoittaa. Himmler suunnitteli vaihtokauppaa, jossa ostaisi liittoutuneilta, ”maailmanlaajuiselta juutalaisten salaliitolta” itselleen turvallisen matkan Ruotsiin. *Heinz Höhne, The Order of the Death’s Head, The Story of Hitler’s SS* (New York 1986), s. 631–651.

30 BuMaVe, s. 598–599, 749; *Report*, s. 6, 330–332, 346.

31 Vangeilla oli jonkin verran aseita, kymmeniä kranaatteja, 91 vanhaa karbiinia, kevyt konekivääri ja 20 pistoolia. Buchenwald 1999, s. 214; DDR:n historiankirjoituksessa vankien sotilaallinen järjestäytyminen ja aseistus saivat suuren huomion, esim BuMaVe, s. 541–597.

32 Yleensä ratkaisua on pidetty oikeana, esim. *Kogon* 1948, s. 326–327.

33 Leirin tapahtumista huhtikuun alkupäivinä *Burney* 1945, s. 77–81; *Kogon* 1948, s. 229, 327–333; BuMaVe, s. 598–619; Buchenwald 1999, s. 214; DDR:n historiankirjoituksessa vankien sotilaallinen järjestäytyminen ja aseistus saivat suuren huomion, esim BuMaVe, s. 541–597.

34 *Report*, s. 202–203; BuMaVe, 611.

35 *Burney* 1945, s. 82; *Kogon* 1948, s. 334; BuMaVe, s. 612–613; Buchenwald 1986, s. 145–147; Buchenwald 1999, s. 232–234; *Ernst Thape*, Buchenwalder, *Tagebuch*[Thape]. Teoksessa Manfred Overesch, Ernst Thapes Buchenwalder Tagebuch von 1945, Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 29, 1981, s. 671–672; amerikkalaisten roolia vapautuksessa korostaa *Karl Bartel*, *Die Welt ohne Erbarmen, Bilder und Skizzen aus dem K.Z.* (Rudolfstadt 1946), s. 155–160.

36 Buchenwald 1999, s. 235; *Report*, 5.

37 *Thomas Geve*, Thomas, Youth in Chains (Jerusalem 1958), s. 224–229; *Jon Bridgman*, The End of The Holocaust, The Liberation of the Camps (London 1990), s. 83.

38 Thape liittyi sodan jälkeen SED:hen, 1946–48 Sachsen-Anhaltin kulttuuriministeri, siirtyi länteen 1948, *Antifaschismus*, s. 516.

39 *Schley* 1999, s. 123–125; Thape teoksessa *Overesch* 1981, s. 651–653.

40 *Harry Jr. Herder*, The Liberation of Buchenwald (dig. dok.), www.remember.org/witness/herder.html, 25. 4. 2000.

reunoilla.⁴¹ Lavantauti ja punatauti uhkasivat. Käymäliä ja viemäreitä puhdistamaan määrättiin vangittuja SS-vartijoita.⁴² Kenttä-sairaalan aloitettua toimintansa 17.4. puto-sivat päivittäiset kuolemantapaukset viikos-sa 150:stä 20:een. Silti parakeissa makasi sa-doittain miehiä, joita erotti vainajista vain hento hengenvire. Monelle apu tuli liian myöhään.⁴³

Huhtikuun loppupuolella Buchenwaldin ja Weimarin välillä avattiin junayhteys. Osa kaupungista oli raunioina, jossakin roihusi tuhopolttoja, joita vielä uskolliset kansallis-sosialistit sytyttivät. Amerikkalaiset asettivat 1.5. kaupungin uudeksi pormestariksi ex-buchenwaldilaisen, SPD:n jäsenen Fritz Behrin. Jotkut vangeista – ainakin ne joilla oli tupakkaa, voita, margariinia tai makkaa – matkustivat Weimariin ostamaan lem-peä kaupungin naisilta. Monet saivat vasti-neeksi sukupuolitaudin.⁴⁴ Leirin lapsille ja nuorukaisille⁴⁵ iltalomalla olevat amerikka-laiset sotilaat olivat mieluista seuraa. Hei-dän taskunsa olivat täynnä purukumia, suk-laata ja tupakkaa.⁴⁶

Poliittiseen työhön

Jo muutama tunti SS:n lähdistä oli Hans Eiden julistanut kaiken vallan leirissä siir-tyneen vankikomitealle.⁴⁷ Pikkuleiri pysyi edelleen eristettyinä muusta leiristä, samalla kun vankeja kiellettiin jättämästä pääleiriä. Leirikomitea oli huolissaan ulkomaisten ja nyt aseistettujen vankien kostonhimosta kaikkia saksalaisia kohtaan. Leirin KPD:n johtajan Walter Bartelin (1904–92) kehotuk-sesta muutamat punaiset kapot piiloutuivat, mm. Lagerschutzin kapo, Hein Hauptmann, jota amerikkalaiset myöhemmin tutkimuk-sissaan luonnehtivat sadistiksi. KPD:n joh-to kokoontui ensimmäisen kerran avoimesti seuraavana päivänä. Kokouksen alussa vie-tettiin hetken hiljaisuus kuolleiden toverei-den muistoksi ja sen jälkeen huudettiin kol-minkertainen ”Rotfront!”. Harry Kuhn muis-tutti tilannearviossaan KPD:n noudattavan Kominternin kansanrintamataktiikkaa ja että Thüringenista ja Sachsenista tulleiden tove-reiden vasemmistolaiset linjavirheet, joiden mukaan fasismi olisi Saksassa välittömästi korvattava proletariaatin diktatuurilla, oli

oikaistu. Lopuksi hän totesi, että KPD oli ollut voimaton estämään venäläisten eva-kuointia ja että leirikomitean valitsema vii-vytystaktiikka oli ollut oikea ratkaisu. KPD asetti samana päivänä komitean, jonka teh-tävänä oli tarkistaa leirin puoluejäsenten toiminta. 626 jäsentä määriteltiin aktivistik-si, 111 ex-vankia haki jäsenyyttä ja 59 ero-tettiin joko tottelemattomuuden tai liian lä-heisten SS-suhteiden vuoksi. Näiden joukos-sa oli mm. kurittomuudesta moitittu entinen leirinvanhin Karl Barthel (1907–74) ja myöhemmin DDR:n urheiluliiton puheen-johtaja, Heinz Dose. Seuraavina päivinä KPD:n johtama leirikomitea luetutti kaiut-tumissa antifasistisia julistuksiaan, määräyk-siään ja iskulauseitaan, vaikka useimmat vangit Burneyn mukaan toivoivat ämyrei-den viimeinkin vaikenevan.⁴⁸

Aamulla 12.4. leirikomitea järjesti paraa-tin Appelplatzilla. Plakaatteissa ylistettiin puna-armeijaa ja Stalina. Juhlapuheiden li-säksi luutnantti Tenenbaum tervehti vankeja saksaksi. Vangit olivat järjestäytyneet kan-sallisuuksittain. Leirin juutalaiset eivät esiin-tyneet omana kansallisuutenaan. Ei heillä ollut edustusta leirikomiteassakaan. 13.4. leiri oli virallisesti amerikkalaisten hallus-sa. Vastuun otti majuri L. C. Schmul. Hän määräsi Hans Eidenin edelleen leirinvan-himmaksi. Komitean piti ylläpitää järjestys-tä. Schmul lupasi nopeaa kotiinpaluuta niil-le, joiden kotiseudulta Wehrmacht oli ve-täytynyt ja määräsi kaikki leirissä olevat aseet luovutettaviksi kello kahdeksaantois-ta mennessä.⁴⁹

Aseiden luovuttaminen sujui ongelmitta, vaikka saksalaiset kommunistit suhtautuivat-kin nyreästi leirin vapauttaneeseen ”vää-rään” armeijaan. Aseet luovutettiin Appel-platzilla, mielenosoituksellisesti leirikomite-an johdon edestä kulkeneen ohimarssin jäl-keen.⁵⁰ Vain venäläiset sotavangit saivat tois-taiseksi pitää aseensa. Ehkä Schmul pyrki välttämään kaikkea kitkaa itäliittolaisen kanssa. Burneyn mukaan venäläiset myös ilmaisivat selvän mielipiteensä saksalaisis-ta vangeista. Heiltä venäläiset eivät halun-neet enää käskyjä. Määräysten toivottiin tulevan suoraan majuri Schmulilta.⁵¹

Saksalaisten ja muiden vankien suhteet

olivat epäluuloiset ja ylipäättään eri kansallisuudet kyräilivät toisiaan. Ranskalaiset olivat päivää ennen vapautusta yksinkertaisesti jättäneet kaikki keskeiset luottotehtävänsä epäluuloisina saksalaisten aikeista. Kun ilmeni, että leirissä oli oltava vielä yksi yö, he palasivat piiloistaan. Saksalaiset puolestaan pitivät ranskalaisia kurittomina individualisteina. Venäläiset taas käyttivät asemaansa sosialistisen valtion sotilaina hyväkseen: jokaista, joka vastusti heidän vaatimuksiaan he nimittivät fasistiksi.⁵²

Leiriin tutustunut amerikkalainen vastavakoilun upseeri Saul Padover huomasi jännitteen saksalaisten ja muiden vankien välillä. Muuan puolalainen vanki saapui leiriin syli täynnä siviilivaatteita, jotka hän ilmeisesti oli ottanut lähitalojen asukkailta. Pienikokoinen Lagerschutzin kuuluva saksalainen sähähti vihaisesti puolalaiselle syyttäen tätä varkaaksi. Puolalainen ei korviaan lotkauttanut.⁵³

Poliittisten vankien joukossa vähemmistönä olleet sosialidemokraatit pitivät 13.4 ensimmäisen yhteisen kokouksen ja julkaisivat Herman Brillin⁵⁴ (1895–1959), muotoileman, nykymittapuun mukaan varsin radikaalin manifestin *Für Freiheit, Frieden, Sozialismus*. Kommunisteille manifesti oli yllätys, varsinkin kun he itse olivat epätoimisia omista linjavedoistaan, koska tarkkoja uutisia ja ohjeita Moskovasta ei vielä ollut saatavilla.⁵⁵ Bartelin johdolla kommunistit perustivat 22.4. saksalaisen komitean (*Deutsches Komitee*). Sen nimissä esitettiin *Volksfronkomiteen* kokouksessa linjaveto, jonka malli oli saatu Moskovassa toimivan *Nationalkomitees Freies Deutschlandin* radiolähetyksistä. Bartel kutsui antifasisteja työhön toisaalla proletariseen yhtenäisyysrintamaan ja toisaalla antifasistiseen kansanrintamaan. Julistus merkitsi aloitteen luovuttamista Moskovasta palaaville ja Moskovan ohjauksessa toimiville pakolaisille.⁵⁶

Leirin demareista monet nyreksyivät neuvostomielistä linjaa ja KPD-vetoisia järjestöjä. Erimielisyyttä ryhmässä syntyi tulevasta sosialidemokratian suunnasta. Ernst Thape piti Benedikt Kautskyn linjavetoja dogmaattisina, liian luokkataisteluhenkisinä, sopivina isä-Karlin aikaan. Thapen mukaan sosi-

aalidemokratia oli tiiviisti sidottava läntiseen, reformistiseen perinteeseen.⁵⁷

Seuraava suuri massatapahtuma oli 19.4. Internationalen ja kansallisuushymnien soivessa vangit saapuivat parakeittain Appelpatzille. He muistivat juhlavassa tilaisuudessa yli 50 000:tä leirillä menehtynyttä ihmistä. Vangit vanhoivat valan, jossa he julistivat natsimin täydellisen tuhoamisen, rauhan ja uuden maailman rakentamisen olevan heidän tuleva tehtävänsä. Myös komendantti Schmul ilmaisi kunnioituksensa natsiterroirin uhreille, vankien yhteistyölle ja taistelulle SS:ää vastaan.⁵⁸ DDR:n Buchenwald-

41 Thape teoksessa *Overesch* 1981, s. 657; *Geve* 1958, s. 221–224.

42 Poliittisten vankien aloitteesta myös ”vanhat natsit” Weimarista kävivät huhti-toukokuussa siivoamassa leirin käymälöitä. *Schley* 1999, s. 127–128.

43 *Report*, s. 6–8; Leirin olot olivat vakiintuneet 25.4. mennessä. 1 800 saksalaisten lisäksi leirissä oli hengissä mm. 2 900 ranskalaista, 3 800 puolalaista, 4 380 venäläistä ja 2 105 tsekkiiä. Juutalaisia kaikista henkiin jääneistä oli 4 000, *ibid.* ja Buchenwald 1999, s. 237.

44 *Geve* 1958, s. 235–237; Thape teoksessa *Overesch* 1981, s. 663.

45 Alle kahdeksantoista vuotiaita lapsia Buchenwaldissa oli tuolloin noin 900. Eniten oli juutalaisia ikäluokissa 14–18. Kaikki olivat poikia. Nuorin tunnettu oli kolmevuotias puolalaispoika. Hän selvisi leiristä hengissä. *Report*, s. 278–279.

46 *Geve* 1958, s. 233.

47 Eidenin julistusten tekstit ks. BuMaVe, s. 626–627.

48 Antifaschismus, s. 65–66, 69; *Burney* 1945, s. 82–83; Kuhn puhui kokouksessa ”leirin vapauttaneesta liittoutuneitten armeijasta,” joka oli toiminut yhteistyössä vankikaaderien kanssa – myyttiä itsensä vapauttaneista vangeista ei vielä ollut. Buchenwald 1999, s. 13.

49 *Report*, s. 5; Buchenwald 1986, s. 147–149; BuMaVe, s. 638–639.

50 BuMaVe, s. 618–619.

51 *Burney* 1945, s. 83–84.

52 Thape teoksessa *Overesch* 1981, s. 646, 657; *Kogon* 1948, s. 368; vankihierarkiaa painottava kuvaus Buchenwaldista, esim *Burney* 1945.

53 *Saul K. Padover*, Psychologist in Germany. The Story of an American Intelligence Officer (London 1946), s. 286–287.

54 Brill liittyi SPD:hen 1920, Reichstagen jäsen vuosi- na 1932–33, liittotasavallassa valtio-oikeuden professori. Buchenwald 1999, s. 295.

55 Thape teoksessa *Overesch* 1981, s. 660; Buchenwald 1999, s. 246

56 Heidän joukossaan oli Walter Ulbrichtkin, *Overesch* 1981, s. 635.

57 Thape teoksessa *Overesch* 1981, s. 661–663; manifestin teksti *Kautsky* 1946, s. 299–304.

58 Buchenwald 1986, s. 152–153.

mytologia sai tilaisuudesta runsaasti aineistoa. Julkisuus leirin ympärillä oli tuolloin jo varsin suurta. Delegaatioita ja journalistiryhmiä saapui lännestä katsomaan leiriä.⁵⁹ Buchenwald oli oiva paikka poliittiseen propagandaan.

Toukokuun ensimmäisenä monet lähiseudulle jo kotiin matkustaneet saksalaiset palasivat Buchenwaldiin osallistuakseen vappujuhlaan. Vangit marssivat Appelpatzille punaisten ja kansallisten lippujen alla: marxismin aatteellisten isien lisäksi myös Buchenwaldissa murhattu Ernst Thälmann (1886–1944) oli kuvakavalkaadissa. Thomas Geven valtasi voimakas yhteisyyden ja voiman tunne: ” - - Minua unohdettua nuoruukaista, joka vuosia olin mädäntynyt keskitysleireillä tervehdittiin! Poskeni punehtuivat kiihtymyksestä - - .” Saksan lippuna oli punaisella pohjalla viisisakarainen tähti. Komitean sosiaalidemokraatit olivat ehdottaneet Weimarin tasavallan lippua (musta/punainen/keltainen), mutta kommunistit eivät suostuneet marssimaan vihatun Weimarin tasavallan väreissä. Paikallisten kommunistien ja sosialistien lisäksi myös Puna-armeijan edustaja tervehti vapautuneita vankeja. Ernst Thapen harmiksi yksikään amerikkalainen ei puhunut juhlassa. Iltapäivällä väki hajaantui omiin kansallisiin vappujuhliinsa. Illalla kokoonnuttiin vielä yhteen kansanmusiikkiesitysten merkeissä.⁶⁰

Vapun jälkeen leirin uusi komendantti, kapteeni Ball kielsi leirikomitean toiminnan. Ballin mukaan vankien kotiinpaluun järjestämisessä komiteaa ei enää tarvittu. Todellinen syy oli leirikomitean neuvostomieli-syys. Heinäkuun alussa leiri luovutettiin venäläisille. Silloin se miltei tyhjä.⁶¹

Kommunistit ja kansallissosialistit

Epäinhimilliset olot ja leirin hierarkia olivat murentaneet vankien keskinäistä yhteis-tuntoa. Vankieliitti oli irtaantunut leirin ar-jesta, tai ei enää ollut piitannut siitä. Kommunistien käsissä olleet elintarvikkeet ja vaatteet olisivat vähäisenäkin saattaneet monelle muselmännerille olla ratkaiseva voiman lähde noutajaa vastaan.⁶² Tavalliset vangit joutuivat taistelemaan ravinnosta, ruokailuvälineistä ja vaatteista keskenään.

Leirissä ei ollut DDR:n historiakirjoituksen mainostamaa solidaarisuutta. Leiripoliisi vangitsi tarmokkaasti SS:n käsistä karanneet vangit, koska leirin häiriötön toiminta oli KPD:n kaaderisuojaajan kannalta olennaisempaa, solidaarisuutta tärkeämpää.⁶³ Van-kihierarkian sisällä kyti viha.

Leirin saksalaiset kommunistit eivät kuitenkaan olleet antisemiittejä, he auttoivat monia erityisesti lännestä tulevia juutalaisia ja suhtautuivat muihin vankeihin täysin toisesta lähtökohdasta kuin kansallissosia-listit. Siksi vangittujen kommunistien ja SS:n suora samastaminen on sekä ideologisesti että historiallisten tapahtumien valossa absurdiä. Venäläisen sotarikosoikeuden tuomiot olivat myös keinoja DDR:n ruodussa pitämiseksi kylmän sodan kuumassa vai-heessa. Kaikkia kommunistien tekemiä va-lintoja ei kuitenkaan voi panna keskityslei-rin äärimmäisten olojen tillin. Yhteistä kom-munisteilla ja kansallissosialisteilla oli eri lähtökohdista nouseva jyrkän hierarkkinen ajattelu, anti-individualismi ja saksalaisuus. Saksalaiseen nationalismiin oli latautunut sosiaalidarvinistinen ylemmydentunne var-sinkin slaaveja kohtaan.⁶⁴ Lisäksi leninisti-nen avantgardismi loi aatteellista pohjaa ylenkatseelle erityisesti idästä tulleita ei-kommunistisia vankeja kohtaan.

59 Amerikkalaisten aloitteesta Buchenwald sai suurta huomiota läntisessä lehdistössä. Huhti-toukokuussa leiri suorastaan kuhisi poliittisia delegaatioita ja journalistiryhmiä, esim. *Report*, s. 9–15.

60 *Geve* 1958, s. 237–240; BuMaVe, s. 646–647, 752; *Thape* teoksessa *Overesch* 1981, s. 666–669.

61 *Report*, s. 9; BuMaVe, s. 752.

62 *Kautsky* 1946, s. 131; *Burney* 1945, s. 12.

63 Kuvaava oli venäläisen Grigorin tapaus, jonka onnistui piileskellä leirissä useita päiviä ennen kuin Lagerschutz hänet löysi, ks. esim. *Barthel* 1946, s. 71–78; ks myös *Antifaschismus* s. 264–269.

64 *Antifaschismus* s. 50–52.